

Iris Steen, *Romantiek en Realisme. De Belgisch-Nederlandse culturele betrekkingen tussen 1945 en 1980*, KULeuven, departement Geschiedenis, doctoraalscriptie, 1999, 518 pp.

Annick Schramme, *Vlaanderen en zijn grote buitenland. De opbouw van een internationaal cultureel beleid van Vlaanderen, 1965-1988*, Tielt, Lannoo, 1999, 437 pp., ill., 1495 BeF, ISBN 90-209-3667-0.

In 1999 verschenen twee studies over internationale culturele betrekkingen, waarin België en later Vlaanderen en Nederland een centrale rol spelen.

Iris Steen heeft in haar Leuvense dissertatie de culturele betrekkingen tussen België en Nederland tot onderwerp van haar onderzoek gemaakt. Zij is uitgegaan van het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord van 1945 en eindigt haar studie bij het totstandkomen en het in werking treden van de Nederlandse Taalunie (1982).

Annick Schramme heeft als uitgangspunt het moment genomen waarop de Belgische regering een zelfstandige minister voor Nederlandse Cultuur benoemt. Zij eindigt haar studie met het plotseling overlijden van Johan Flerackers, de centrale figuur bij tal van Vlaamse culturele activiteiten. Hij was als kabinetschef van verscheidene ministers van Nederlandse Cultuur de spilfiguur in het ambtelijk apparaat en tegelijk onderhield hij nauwe betrekkingen met de particuliere instellingen die op cultureel terrein werkzaam waren. Los daarvan kan het jaar waarmee zij haar onderzoek afsluit ook verdedigd worden met de stelling dat juist in die periode door de federalisering van het Belgische staatsbestel Vlaanderen zelf zijn internationale culturele betrekkingen ter hand kan nemen. Het boek van Annick Schramme behandelt meer dan de Vlaams-Nederlandse culturele relaties.

Beide studies zijn omvangrijk en gedetailleerd en berusten op grondig archiefonderzoek. Annick Schramme baseert haar studie op het rijke archief van Johan Flerackers dat zij inventariseerde en dat in bewaring is gegeven aan het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC) in Leuven. Iris Steen kreeg van de bewaargever geen toelating om dat archief te raadplegen. Zij heeft haar onderzoek voornamelijk gebaseerd op de Nederlandse ambtelijke archieven van de departementen van Buitenlandse Zaken, Onderwijs en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, later Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur genoemd. Deze archieven waren toegankelijk en goed op orde. Beide auteurs stellen vast dat de Belgische en Vlaamse overheidsarchieven op dit punt beduidend minder goed naar buiten komen. Veel archieven zijn tijdens splitsingen en verzelfstandiging van departementen in een Nederlandstalige en Franstalige dienst opgeruimd of zoekgeraakt en privé-archieven zoals dat van Flerackers bevatten vaak overheidsmateriaal, maar zijn op het punt van raadpleging vaak aan restricties onderhevig.

Desondanks leveren beide studies ons een helder en uitvoerig beeld van het ambtelijk reilen en zeilen van de culturele betrekkingen tussen België en Vlaanderen enerzijds en Nederland anderzijds. Ik beperk me tot deze internationale culturele relatie, die overigens ook in het boek van Schramme de meeste aandacht krijgt. In haar boek is overigens ook veel te vinden over de culturele betrekkingen tussen België en Vlaanderen met Frankrijk, waarbij het in het bijzonder gaat om de positie van het Nederlands in Noord-West-Frankrijk. Een speciaal punt van aandacht is de mogelijkheid om via het onderwijs de kennis van het Nederlands in die regio te bevorderen, waarbij met name de leerstoel Nederlandse taal- en letterkunde in Rijssel een voorname rol speelt, onder andere bij de opleiding van docenten.

Problemen waren en zijn er in de culturele betrekkingen tussen België en Vlaanderen met Nederland te over, maar tegelijk is er ook een gevoel dat juist deze culturele betrekkingen een meerwaarde hebben, die ze uitvullen boven de betrekkingen met andere landen.

Over wat cultuur en culturele betrekkingen zijn, blijven beide boeken vrij summier. Theoretische discussies hierover levert het boek van Schramme wat meer dan de studie van Steen. Beide auteurs kiezen echter voor een meer praktische en beschrijvende benadering: wat willen staten onder de paraplu van culturele betrekkingen met elkaar regelen en wat willen ze uitwisselen naast de al bestaande politieke en economische betrekkingen. Het gaat dan om zaken als taal, letterkunde, toneel, film, beeldende kunsten, sport, onderwijs en wetenschappen, studiebeurzen, gelijkstelling diploma's, jeugdwerk en volksontwikkeling. Op zich een breed, maar ook een enigszins dispaaraat geheel. Het doel is beter begrip van en voor elkaar te kweken om op die wijze een verbetering in de internationale verhoudingen te realiseren. Vooral na 1945 waren culturele verdragen tussen West-Europese staten *en vogue* om de idealen van de democratie, de Europese eenheid en dergelijke uit te dragen, maar zij dienden tevens als een mogelijkheid om met staten achter het IJzeren Gordijn betrekkingen aan te knopen in de hoop daar toch iets van vrijheidsidealen te propageren. Deze poging om met in onze ogen onwettige regimes contact te onderhouden werkte niet altijd. Met Zuid-Afrika verbraken België en Nederland de culturele betrekkingen in de jaren zeventig juist vanwege het apartheidsregime en zagen de politici de culturele contacten niet meer als een mogelijkheid om andere ideeën te propageren.

Hoe liep het echter met de culturele betrekkingen tussen Noord en Zuid? Het eerste culturele akkoord tussen België en Nederland dateerde van 1927. Over de werking ervan kunnen we kort zijn. Nog altijd is het onduidelijk of het verdrag ooit in werking is getreden. Dit geldt zeker niet voor het cultureel akkoord dat de Belgische en Nederlandse ministers van Onderwijs in 1946 bekrachtigden. Een

ceremonie die later nog eens over gedaan werd door de ministers van Buitenlandse Zaken die zich gepasseerd voelden. Op zich al een typerend voorbeeld van de ambtelijke obstakels die de culturele betrekkingen zouden blijven bemoeilijken.

De Gemengde Technische Commissie diende voor de praktische uitvoering van het akkoord te zorgen en de ambtelijke secretarissen Hendrik J. Reinink voor Nederland en Julien Kuypers voor België hebben er alles aan gedaan om het tot een succes te maken. Via een reeks van subcommissies ontplooidde de Technische Commissie activiteiten op terreinen als spelling – een veld vol voetangels en klemmen –, onderwijs, studiebeurzen, wetenschap, universitaire uitwisseling van hoogleraren en bevordering van studentencontacten, letterkunde, kunstmanifestaties, radio en later televisie, volkshogeschoolwerk, gelijkstelling van diploma's en dergelijke. Niet alles liep even soepel. Ambtelijke prestigekwesties, twisten tussen departementen, institutionele verschillen en *last but not least*: welk belang had men bij een voorgestelde regeling, maakten dat vele projecten traag verliepen, verzandden of zelfs niet tot uitvoering kwamen. Een aardig voorbeeld daarvan is de commissie die geschiedenismethoden in België en Nederland moest controleren op onjuistheden en verkeerde beeldvorming over en weer. De Utrechtse historicus Pieter Geyl, lid van de Technische Commissie, was actief in deze commissie. Naast een rapport over de materie deed de commissie ook aanbevelingen en wat Iris Steen en Annick Schramme niet melden: deze vonden in Nederland gehoor. De in de late jaren vijftig en jaren zestig bekende geschiedenis-methode voor het voortgezet onderwijs, NOVEM (er werkten negen auteurs aan mee) wijdde in haar leerboeken aandacht aan de geschiedenis van België en aan de betrekkingen tussen Nederland en Vlaanderen. Helaas was het succes van korte duur. In later verschenen methoden is van deze bijzondere aandacht niets meer te vinden. In de eerste decennia van het akkoord leunde Vlaanderen nog graag tegen het prestige van de Noord-Nederlandse taal en cultuur en in het Noorden en Zuiden leefde er bij vrij wat leden van de Technische Commissie en bij de daarmee samenwerkende particuliere organisaties een zeker Groot-Nederlands gevoel. Deze Groot-Nederlandse geest, door Iris Steen niet geheel ten onrechte een mythe genoemd, manifesteerde zich in 1962 in het zogenaamde rode boekje, waarin de Gemengde Technische Commissie een toekomstvisie voor Nederland en Vlaanderen voorstelde gebaseerd op culturele integratie.

Zover is het niet gekomen, ondanks het feit dat nieuwe figuren met nog steeds een zeker Groot-Nederlands idealisme als Johan Flerackers, Arie W. Willemsen, J. Brinkman, Erik Jurgens en Frits Niessen zich hiervoor hebben ingezet. Ook in de particuliere organisaties die in de Noord-Zuid contacten een rol speelden, was deze geest aanwezig, zoals in het Algemeen-Nederlands Verbond en in *Ons Erfdeel*, de periodiek van Jozef Deleu. Zij wilden de onderlinge culturele verschillen juist wegwerken.

Dit nieuwe elan had in de jaren zestig tot tachtig zeker enig succes, zoals blijkt uit manifestaties als de Groot-Kempische Cultuurdagen, de creatie van het Groot-

Limburgs Toneel en zaken als de bevordering van het onderwijs van het Nederlands in het buitenland en de gezamenlijke aanpak van vertalingen van Nederlands literair werk in een buitenlandse taal. Er waren echter ook mislukkingen: een gemeenschappelijke universiteit voor de beide Limburgen bleek niet te verwezenlijken, evenmin als een gemeenschappelijke Open Universiteit. Samenwerking op het gebied van radio en televisie was en is nog altijd, ondanks plannen voor een Radio Delta, meer een wensdroom dan een realiteit.

Maar er waren meer problemen in die jaren.

Vlaanderen ging zich zelfstandiger opstellen – men denke aan de vorming van een eigen ministerie voor Nederlandse Cultuur – in het kader van institutionele hervormingen in België. In Nederland raakte de toch al niet grote belangstelling voor Vlaanderen op een dieptepunt. Met name in intellectuele kringen raakten progressieve politieke idealen en niet-religieus gebonden gedachten meer en meer in zwang en dit soort ontwikkelingen speelde in Vlaanderen op dat moment een minder prominente rol.

Ook organisatorisch begon de Gemengde Technische Commissie te haperen. Zij functioneerde formeel nog steeds in het kader van het Benelux-verdrag en dat was een achterhaalde zaak. Nederland en dan gaat het om Buitenlandse Zaken, hechte nog steeds aan het standpunt dat de Nederlandse culturele bijdragen gelijkkelijk over Vlaanderen en Wallonië verdeeld dienden te worden uit vrees verdacht te worden van partij te kiezen in de taalstrijd die het departement als een interne Belgische kwestie beschouwde. Een inschattingsfout, want de Walen zagen al lang weinig meer in de Benelux-gedachte daar zij een overwicht van Vlaanderen en Nederland in deze organisatie vreesden en bovendien hadden zij weinig of geen belangstelling voor specifieke Nederlandse culturele bijdragen. Beide auteurs staven deze visies met nogal wat voorbeelden. De Haagse kunsten op de evenwichtsbalk leidden tot bizarre opinies. Zo waarschuwde in 1968 een Haagse ambtenaar op Buitenlandse Zaken zijn minister voor een zekere ‘Vlierakkers’ (Johan Fleerackers), want deze figuur had te veel contacten met Vlaams-Nederlandse organisaties en kon de Haagse evenwichtsdiplomatie met Brussel in gevaar brengen! Een ander probleem was de nog altijd vrij ingewikkelde besluitvorming, waarbij geregeld meer dan één ministerie betrokken was. Ook de afwikkeling van allerlei subsidies verliep vaak moeizaam. De bezuinigingen van de jaren zeventig en tachtig werkten ook niet stimulerend.

Toch konden ook successen geboekt worden.

Langzaam groeide de overtuiging dat beide landen samen de verantwoordelijkheid voor de Nederlandse taal moesten dragen. Dit resulteerde in 1982 in de Nederlandse Taalunie, waarin de Vlaamse en Nederlandse regering die verantwoordelijkheid aanvaardden en daar een gemeenschappelijke organisatie voor in het leven riepen. Toch bleken niet alle culturele activiteiten daaronder te kunnen vallen zodat in 1995 tussen Vlaanderen en Nederland een nieuw cultureel ak-

koord werd gesloten.

Bevlogenheid en Groot-Nederlandse idealen spelen thans volgens beide auteurs geen grote rol in de Noord-Zuid betrekkingen. Wat cynisch zou men zich als lezer kunnen afvragen of de culturele betrekkingen tussen Nederland en Vlaanderen nu echt zo veel anders zijn dan die tussen bijvoorbeeld Oostenrijk en de Duitssprekende kantons in Zwitserland en misschien is dat ook wel zo. Toch moeten we niet uit het oog verliezen dat nog altijd een zeker Groot-Nederlands idealisme in de culturele betrekkingen aanwezig is. Het speelt zeker mee bij figuren als Herman Suykerbuyk, Andries Postma, S.W. Couwenberg en anderen, die ook door Iris Steen en Annick Schramme genoemd worden. Zakelijke overwegingen, met als belangrijkste element, gezamenlijk in een eenwordend Europa de Nederlandse taal en haar cultuuruitingen te bewaren en te versterken, lijken echter een goed uitgangspunt. Dat dit uitgangspunt werkt, blijkt uit de bloei van de Nederlandse taal- en letterkundige studies in het buitenland.

Iris Steen en Annick Schramme hebben deze materie grondig en uitvoerig behandeld. Zij hebben zich vrijwel uitsluitend op het overheidsbeleid gericht. De rol van de particuliere organisaties komt echter zijdelings aan bod. Ze kunnen als belangrijke uitvoerders van het beleid niet buiten het beeld blijven, maar hun geschiedenis vindt de lezer hier niet.

Een punt van kritiek op beide boeken is het ontbreken van een goed register. De bijlagen met gegevens over ministers en hun departementen, over organisaties en wetsteksten vergoeden dit gemis niet.

Op het boek van Annick Schramme heb ik als kritiek dat de verschillende theorieën over nationalisme op het einde er toch wat los bij hangen. Met name haar visie op de toepassing van de theorie van M. Hroch op de ontvoogding van Vlaanderen deel ik niet. Zij gebruikt de fasentheorie van Hroch voor de situatie na 1945. Eerst dan zou er sprake zijn van een fase A (nationalisme een zaak van een kleine elite), een doorbraak en eerste politisering (fase B) zou dan in de jaren zestig plaatsvinden en de laatste fase C, de massabeweging zou dan in de periode van de realisering van de communautaire splitsing aan de orde komen. Lode Wils heeft Hrochs theorie, die een verklaring probeert te geven voor ontwakend nationalisme in kleine staten in de overgang naar een industrieel tijdperk mijns inziens terecht ook voor Vlaanderen in de negentiende eeuw geplaatst en hij ziet de fase C op grond van bijvoorbeeld de inwerking van algemeen kiesrecht en de rol die de Vlaamse strijd daarin al speelt al bereikt rond de Eerste Wereldoorlog. Haar vaststelling dat de Groot-Nederlandse gedachte eigenlijk nooit uit de fase A is gekomen, lijkt mij beter te verdedigen.

In ieder geval verdienen beide publicaties ruime aandacht. Eenieder die de culturele betrekkingen tussen Noord en Zuid na 1945 bestudeert, zal voorlopig

niet om beide boeken heen kunnen. En als laatste opmerking: ook de publicatie van Iris Steen verdient een handelseditie.

PIETER VAN HEES  
PROF. RITZEMA BOSLAAN 95, NL-3571 CP UTRECHT